

Beste allemaal,

Namens mijn zus Béatrice, haar twee zonen - Moshe en Yaron - en mezelf, wil ik jullie van harte bedanken om hier vandaag aanwezig te zijn. Dit moment met jullie delen, is troostend en hartverwarmend.

Ik wil de heer Willem Kenis in het bijzonder mijn erkentelijkheid betuigen voor zijn inzet voor het struikelsteenproject dat hij meesterlijk draagt. Ook voor alle steun bij het mede-organiseren van deze plechtigheid.

Lieve papa,

Vandaag is het precies 100 jaar geleden dat je werd geboren, ergens in het Yiddishland, in het stadje Bochnia, bij Krakow, dat bekend staat voor haar oude zoutmijnen. Toen was ongeveer 20% van de bevolking van het stadje Joods.

Dit jubileum hadden we liever met toeters en bellen gevierd. Met een leuk feest waar er lekker gegeten, gedronken en gedanst zou worden zoals jij dat zo graag deed.

Want je was een levensgenieter. Maar achter de vrolijke, goedlachse, joviale man die je was, schuilde een onverwerkt en onverwerkbaar trauma dat jouw leven - en dat van alle Europese joden van jouw generatie - voor altijd is blijven kwellen.

Je oma, Perla Brandstatter, je vader, Moïshe Itshak Grynberg, je moeder, Blime Laub, en je zus, Mania Grynberg, vandaag herdenken, hier in de openbare ruimte, voor het gebouw waar je ouders een kwart van hun veel te korte leven doorgebracht hebben, in de straat van de stad waarvan ze zo graag volwaardige burgers wilden zijn, is waarschijnlijk de ultieme postume hulde die we jou kunnen brengen.

Je grootouders, Moïshe Jossef Laub en Perla Brandstatter, waren diepgelovige arme eierboeren. Ze verkochten eieren op de markten in dorpen of *schtetels* rondom Krakow. Je oma Perla, die ergens eind jaren 1860 geboren werd, heeft elf kinderen op de wereld gezet, waaronder een drieling en een tweeling – die het echter niet gehaald hebben. Een

zesde kind is ook jong overleden en één zoon verdween spoorloos uit de archieven. Dat heb ik allemaal pas onlangs vernomen, via Poolse archieven.

Vier kinderen – Blime, Salomon, Chaïm en Scheindel – werden volwassen.

In die tijd was het leven voor Joden in Oost-Europa geen pretje. De meesten leefden in armzalige omstandigheden en werden vervolgd en gediscrimineerd. De toekomst was volkomen uitzichtloos.

Begin jaren 20 van de vorige eeuw, vestigden de vier kinderen zich één na één in Antwerpen, waar er al andere familieleden woonden. De broers en schoonbroers werden hier allemaal actief in de diamantnijverheid.

Je ouders, ooms en tantes waren ‘gelukzoekers’.

Vandaag gebruiken sommigen dat woord misprijzend en stigmatiserend voor nieuwkomers. Ik eis het op als een geuzennaam. Het streven naar geluk is een fundamenteel en onvervreemdbaar mensenrecht. *Life, liberty and pursuit of happiness*: tweede paragraaf van het eerste artikel van de Onafhankelijkheidsverklaring van de Verenigde Staten.

Eind jaren 1920 lieten de Laubs hun ouders naar Antwerpen overkomen. Perla en Moïshe Jossef trokken eerst bij de oudste dochter Blime in. Later verhuisden de twee gezinnen naar dit gebouw waar ze twee appartementen konden huren.

Je vader, Itshak Moïshe Grynberg, werd in 1898 in Warschau geboren.

Hij huwde jong met Chava Rubinstein en kreeg in 1919 een eerste dochter, Mania.

De moeder van het kind overleed bij de geboorte of kort nadien. Mania werd toen opgevangen door haar grootouders, de ouders van haar moeder.

Enkele jaren later hertrouwde Itshak Moïshe met jouw moeder, Blime Laub, die toen nog in Bochnia woonde. Op 19 maart 1923 kregen ze jou. En anderhalf jaar later kwamen ze zich hier vestigen.

Hoewel ze heel hun korte leven diepgelovig en praktiserend zijn gebleven, hoewel ze zich dagelijks inspanden om de 613 geboden en verboden die het geloof hen oplegt nauwlettend na te volgen, hebben ze de moderniteit en de verwesterlijking omarmd. Ze voelden zich niet in ballingschap, maar hadden eerder het gevoel dat ze eindelijk een eindstation hadden gevonden waar ze wortel konden schieten. Ze wilden zich kost wat kost inburgeren en deel uitmaken van de maatschappij. Dit zou hun nieuwe thuis worden.

Ze stuurden jou naar het openbaar onderwijs én op woensdagnamiddag en zondag naar de Talmoed school. Ondanks dat zware leerprogramma, sprak je altijd met veel vrolijkheid en nostalgie over je kinderjaren. Hier in de buurt stak je kattenkwaad uit, ging je ravotten en op de Dageraadplaats ging je sjotten. Voetbal werd een passie - weliswaar als toeschouwer - en je vertelde zo graag dat je over de muren van het Beerschotstadion klom omdat je niet genoeg centjes had om een ticket én frietjes te betalen...

In 1932 overleden de grootouders van de ondertussen dertienjarige Mania. Na veel administratieve rompslomp kwam het meisje begin 1933 haar vader en zijn gezin in Antwerpen vervoegen. Toen al ging een familiehereniging niet zonder horten en stoten... Voor zover ik begrijp, werd ze met open armen ontvangen en klikte het meteen tussen jullie. Samengesteld gezin met plus kind 'avant la lettre'.

In 1935 overleed jouw opa, Moïshe Jossef. Hij werd in Putte begraven.

In juni 1939 trouwde de jonge Mania met Wigdor Sieradski, een brood- en banketbakker oorspronkelijk uit Nowy Sacz in Polen.

Je vertelde altijd dat de sfeer hier in 1938 plots grimmig werd voor Joden. Mama, die net als jij niet in Antwerpen geboren werd maar daar wel getogen was, beaamde dat. Het antisemitisme vierde hoogtij. Jullie schoolkameraadjes scholden jullie uit en jullie kregen plots een proef van wat jullie ouders en voorouders in Oost en Midden-Europa hadden ervaren. Maar niemand kon zich toen inbeelden wat jullie nog te wachten stond. Twee jaar later brak de hel uit.

Je oom Salomon en zijn gezin, je tante Scheindel - die ondertussen Sabine werd genoemd -en haar gezin, zijn naar het zuiden van Frankrijk gevlucht. Dat werd tot begin november 1942 niet bezet door de Duitsers.

Je oom Chaïm, zijn vrouw Brucha, hun zoontje Marcel en hun dochtertje Noémie zijn hier gebleven. Alle vier worden ze opgepakt, gedeporteerd en vermoord. Ook voor hen zullen we ooit struikelstenen laten plaatsen.

Blime wou haar bejaarde moeder niet achterlaten en jouw vader leed aan een maagzweer die men toen niet goed kon behandelen. Hij was al een paar keer geopereerd en was erg verzwakt. Ook zij beslisten hier te blijven.

Toen jij in 1942 een oproep kreeg om naar het Noorden van Frankrijk voor de Duitsers te gaan werken, nl. om de verdedigingsmuur aan de Atlantische kust mee te gaan bouwen, besloot je vader om je niet te laten vertrekken. Met zijn laatste spaarcenten kocht hij, ik weet begot niet hoe, een vals paspoort en een visum zodat je je oom en tante in het zuiden van Frankrijk kon vervoegen.

Schuilnaam: Ernest Claes.

Toen jullie afscheid namen, was de laatste aanbeveling van je vader: "Blijf altijd een gentleman". Zeer merkwaardig dat hij dat woord gebruikt heeft. Ik zou gedacht hebben dat hij jou eerder aanspoorde om een 'mensch' te blijven.

David Grynberg alias Ernest Claes redde het tot in Toulouse en Marseille. Van daaruit konden de familieleden naar Zwitserland vluchten. Echt welkom waren jullie daar niet, maar eens dat jullie daar een verblijfvergunning als vluchtelingen konden krijgen, waren jullie er veilig. Buiten enkele anekdotes vertelde je niet zeer veel over die jaren. Je hebt ons wel altijd duidelijk gemaakt dat je toen meer geluk dan verstand moest hebben.

In de zomer van 1942 zijn jouw vader en jouw schoonbroer Wigdor naar de Atlantikwall gestuurd. Waarschijnlijk uitgeput, zijn ze in het najaar van daaruit naar de Kazerne Dossin gevoerd en van Dossin naar Auschwitz-Birkenau gedeporteerd met het 17de konvooi. Een overlevende die in dezelfde beestenwagon naar Auschwitz gedeporteerd werd maar het overleefde, vertelde jou na de oorlog dat je vader zeer zwak was, helemaal terneergeslagen, maar dat hij moed putte in zijn geloof en vooral in de absolute overtuiging dat zijn zoon de oorlog zou overleven.

Naar alle waarschijnlijkheid is hij meteen vermoord bij zijn aankomst in het uitroeiingskamp, zonder te weten dat zijn zoon veilig in Zwitserland was geraakt, dat zijn dochter binnen een tiental dagen van een tweeling zou bevallen, maar dat hetzelfde verschrikkelijke noodlot haar ook te wachten stond, dat zijn vrouw en zijn schoonmoeder al tot as herleid waren en dat zijn schoonzoon de hel zou overleven, één van de tweelingbroertjes zou terugvinden, zou hertrouwen en naar Canada vetrekken.

De vrome, behulpzame en zorgzame Blime is alleen met haar moeder in Antwerpen overgebleven, maar in de nacht van 15 op 16 augustus 1942 werden ze allebei gearresteerd tijdens de eerste grote Jodenrazzia. Van de 845 mensen die toen opgepakt zijn is niemand teruggekomen.

Ondertussen hebben verschillende historici hun werk gedaan: ze bewezen dat dit met de medewerking van het Antwerps stadsbestuur en het politiekorps gebeurde. Dat betekent zeker niet dat alle stadsambtenaren en alle politieagenten afschuwelijke collaborateurs waren, maar aan het hoofd van deze instanties was men duidelijk de bezetter en zijn verwerpelijke en moordzuchtige ideologie goed gezind.

De twee vrouwen zijn naar Kazerne Dossin overgebracht en van daaruit werden ze enkele dagen later met het vierde konvooi naar Auschwitz-Birkenau gedeporteerd. Naar alle waarschijnlijkheid zijn ze daar ook meteen na hun aankomst vermoord.

Hoe Mania aan de eerste razzia's ontsnapte, waar en hoe ze bevallen is, hoe ze één van haar tweelingzoontjes heeft kunnen onderbrengen en hoe de andere overleden is, weet ik helaas niet.

Mania is amper drie weken na haar bevalling opgepakt, naar Kazerne Dossin overgebracht en van daaruit midden januari 1943 met het 19de konvooi naar Auschwitz-Birkenau gedeporteerd waar ook zij wellicht meteen vermoord werd.

Het kan misschien raar klinken, maar ergens is het voor ons een troost om te weten dat onze directe familieleden snel vermoord zijn en geen weken, maanden of jaren de gruwelijke en mensonwaardige omstandigheden van het uitroeiingskamp moesten verduren.

In het najaar van 1944 kwam je terug naar je bevrijde stad. Je was 21 jaar oud en je was alles kwijt: je ouders, je oma, je zus, je oom, tante, neefje en nichtje, zoveel vrienden en verdere familieleden, je huishouden, je bezittingen, maar ook de onbezorgdheid en de onbevangenheid van een jongeman.

Om te overleven handelde je onderhands in peniciline die je van GI's kocht. Je zocht een onderdak maar je kreeg nog steeds te horen dat men niet aan Joden wilde verhuren.

“Awel, da emme z'oeke tege d'auwers van kinneke Jezes gezee in den tijd en doaroem is 'em in een stal gebore!”, was jouw antwoord toen.

Tragisch en schandalig genoeg zijn er nog steeds bevolkingsgroepen die vandaag te horen krijgen dat men hen geen woning wil verhuren.

Uiteindelijk vond je een studio die je mocht huren. Je werd diamantklover en je hebt de 'bloemekes buitengezet' zoals ze dat hier zeggen.

Dan heb je mama ontmoet. Jullie zijn in 1947 getrouwd en kregen snel een dochter die je uiteraard 'Blime' genoemd hebt. Dat gaf bij burgerlijke stand 'Béatrice Rose', maar voor jou is ze altijd 'Blimele' gebleven.

Zij herinnert zich héél goed je nachtelijke angstkreten die door merg en been gingen en die haar als klein meisje wakker maakten. Nacht na nacht werd je geteisterd door de meest gruwelijke nachtmerries. Je ziel was diep getraumatiseerd, maar overdag was je een charmante, vrolijke man. Het leek alsof de wanhoop, het verdriet, de pijn en de angst die je slaap verstoorden je positieve ingesteldheid en levenslust in waaktoestand niet konden overheersen.

Vele jaren later werd ik geboren. Ondertussen kreeg je wat respijt van je weerkerende nachtmerries. Je droomde dat ik een jongen zou zijn die je Itshak kon noemen. Maar ik werd een meisje... De gewenste Isaac werd Isabelle.

Met god heb je radicaal gebroken. Je zei vaak dat je met hem een 'eitje te pellen' had en dat je hem, of haar om rekenschap zou vragen mocht hij of zij bestaan. Je hebt je afkomst, je geschiedenis en je roots echter nooit verloochend of verraden. Heel je leven ben je de Talmoed blijven lezen. Die was voor jou een bron van ethische waarden en levenswijsheid. Misschien putte je er ook hoop en troost uit.

Ondanks alles wat je meegemaakt had, en vooral ondanks alles wat je verloren was, bleef je overeind en heb je het leven en al het moois dat het te bieden heeft, omarmd en gekoesterd. Je beschouwde jezelf als een Sinjoor, maar je was vooral een Bourgondiër. Maar naar het einde van je leven toe is de beruchte 'schuld van de overlevende' weergekeerd. Je vroeg je constant af of je het wel had verdiend om in leven te blijven. De onbeantwoorde en onbeantwoordbare waaromvraag liet je niet meer los. Waarom is het gebeurd? Waarom heb ik het overleefd? Waarom zij niet? Waarom, waarom, waarom...?

Ik denk dat in die vraag ook de kern ligt van wat men 'het overgedragen trauma' noemt. Het trauma waar alle zogenaamde tweede en derde generaties mee worstelen. Bij gebrek aan een antwoord op de waaromvraag kunnen we enkel de hoe-vraag proberen te beantwoorden. Hoe is het gebeurd? Hoe vervalt de mensheid in onmenselijkheid? Hoe bekeer je mensen tot zoveel haat, zoveel gruwel, zoveel kwaad?

Hoe indoctrineer je en bevolkingsgroep? Hoe hits je de ene groep tegen de andere op? Enzovoort.

Daar kunnen historici, filosofen, sociologen, antropologen, psychologen en andere experts onderzoek naar doen, antwoorden op proberen te vinden, patronen trachten te herkennen en te vergelijken, gevaren aanduiden en ervoor waarschuwen. Maar of de mens ooit bewust, weerbaar en dapper genoeg zal worden om elke vorm van totalitarisme tegen te gaan, blijft een open vraag.

Jij en mama dachten naïef genoeg dat indien de wereld geweten had wat er gaande was, het niet had kunnen plaatsvinden – toch niet met die bloedstollende industriële proporties. Helaas, hebben Srebrenica en Rwanda bewezen dat beelden weinig verschil maken, ongeacht onze verontwaardiging en afschuw. Volkerenmoorden kunnen wellicht enkel voorkomen worden door de ontmenselijking die aan hun grondslag ligt in de kiem te smoren.

Sinds de val van de Berlijnse Muur en het uitroepen van het 'Einde van de Geschiedenis' worden er steeds meer muren gebouwd en horen we één grote globale scheldpartij. Een lawine berichten en beelden overspoelen ons dagelijks zonder dat we waar of vals kunnen onderscheiden.

Vroegere slachtoffers worden soms daders.

Vroegere daders worden soms afgeschilderd als slachtoffers.

Waarheden worden in twijfel getrokken terwijl leugens als waarheden worden voorgeschoteld.

Als dochter en kleindochter van overlevenden van een genocide, beschouw ik het persoonlijk als mijn plicht om waakzaam, om alert te blijven en me hardnekkig, aanhoudend en obstinaat tegen alle vormen van onrecht te verzetten.

Dat is hoe ik jouw boodschap - en die van mama - in ontvangst neem en bescheiden tracht te eren.

Menslievend, begripvol, vergevingsgezind, welwillend en zonder wraakzucht gingen jullie door het leven, zonder het vertrouwen in de mensheid te verliezen. Met de zin voor gerechtigheid altijd op scherp.

Lieve papa, je hebt de aanbeveling van je vader alle eer aangedaan: je bent een gentleman gebleven. En om je gezin te stichten, heb je een lady gekozen.

Op de honderdste verjaardag van jouw geboorte krijgen je ouders, je oma en je zus eindelijk een herdenkingsplek, hier in Antwerpen, waar onze familie ondertussen een eeuw gevestigd is. Eindelijk zijn hun namen in steen gebeiteld op hun eigen plaats, niet meer alleen op jouw grafzerk.

Moge jullie allen in vrede rusten.